

PREKYBA VAIKAIS: PAGALBA AUKAI IR PREVENCIJOS GALIMYBĖS

Brigita Kairienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas b.kairiene@mrni.lt

Natalija Kučinova

*Pateikta 2008 m. sausio 22 d.
Parengta spausdinti 2008 m. kovo 31 d.*

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama viena iš prekybos žmonėmis formų – prekyba vaikais. Dėl prekybos žmonėmis reiškinių latentškumo, valstybės dėmesio vaiko teisių apsaugai trūkumo, prekybos vaikais tyrimų apimties ir struktūros, prevencinių galimybių nepakankamumo, statistikos duomenų stygiaus prekyba žmonėmis yra viena sudėtingiausių ir mažiausiai ištirtų Lietuvos socialinių problemų.

Siekiant atskleisti prekybos vaikais aukai pagalbos ir prevencijos galimybes, pusiau struktūruotu interviu buvo apklausti specialistai, teikiantys pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prekybos jais. Nustatyta, kad sąlygas prekybai vaikais sudarė smurtas šeimoje, skurdas, netinkamas vaikų užimtumas, vertybinių nuostatų stoka, pasitikėjimas aplinkiniais, visuomenės abejingumas problemai, informacijos apie problemą stygius. Pagalba vaikui skiriasi nuo pagalbos, teikiamos prekybos žmonėmis aukai – suaugusiajam. Ji pasižymi ugdymo, globos organizavimo ir bendravimo ypatumais. Prekybos vaikais aukoms prevencinės galimybės siejamos su darbu, susijusiu su vaiko aplinka, vaikų užimtumo skatinimu, švietimu, pasidalijimu patirtimi, socialinių įgūdžių ugdymu.

Pagrindinės sąvokos: vaikas, prekyba žmonėmis, prekyba vaikais, pagalba, prevencija.

Įžanga

Šiuo metu tiek tarptautiniu mastu, tiek Lietuvoje vis plačiau diskutuojama apie šiuolaikinėje visuomenėje sparčiai plintantį neigiamą reiškinį – prekybą žmonėmis. Kalbant apie Lietuvos socialines problemas prekyba žmonėmis išskiriama kaip viena sudėtingiausių ir mažiausiai pažintų. Kaip pabrėžiama Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje, Lietuvoje nustatoma vis daugiau prekybos nepilnamečiais atvejų, o užsienio valstybėse – nepilnamečių iš Lietuvos pardavimo atvejų (Situacijos dėl prekybos žmonėmis aukų (nepilnamečių) bei nepilnamečių prostitucijos apibendrinimas, 2007). Dėl valstybės dėmesio vaiko teisių apsaugai stygiaus Lietuvoje formuojasi arba jau yra atskiros prekybos vaikais formos, tačiau nėra specialių šios srities tyrimų, menki oficialūs statistikos duomenys, todėl apie šio nusikaltimo išplitimą galima tik spėlioti (Sakalienė, 2004).

Pagrindinis kovos su prekyba žmonėmis aktas yra Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą papildantis protokolai „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“ (Žin., 2003, Nr. 49-2166). Jį Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 2003 m. balandžio 22 d. ir įsipareigojo visiškai kriminalizuoti prekybą žmonėmis ir vykdyti griežtą baudžiamąją politiką kovojant su šiuo kriminaliniu reiškiniu (Fedosiuk, 2005). Tačiau dėl tyrimų stokos sumažėja galimybė taikyti poveikio priemones, siekiant užkirsti kelią prekybai žmonėmis, nustatant ir pašalinant bendrąsias prekybos žmonėmis priežastis, sąlygas bei individualiai veikiant nusikalsti linkusius asmenis arba potencialias aukas.

Prekybos žmonėmis tendencijas, reikšmę ir ypatumus skirtingais aspektais nagrinėjo daugelis autorių. Teisinį problemos aspektą – šio proceso sampratą bei šios nusikalstamos veikos reglamentavimą tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose analizavo D. Bolzanas, A. Drakšienė (2004) ir

O. Fedosiukas (2005). A. Marcinkevičius (2004) tyrinėjo teisėsaugos institucijų pagalbą nukentėjusiems dėl prekybos žmonėmis. I. Bazylevas, R. Žekonis (2003) didžiausią dėmesį skyrė prekybos žmonėmis prevencijai. Prekybos moterimis ypatumus ekonominiu socialiniu požiūriu analizavo A. Sipavičienė (2004). J. Ruškus (2005) tyrinėjo prekybos moterimis aukų reintegracijos ir reabilitacijos procesus. D. Johnson (1999), M. Lehti (2003) gilinasi į prekybą moterimis Europos Sąjungos šalyse. S. Gečėnienė ir S. Mališauskaitė (2003) analizavo nacionalinius prekybos vaikais ypatumus. Vaikų seksualinį išnaudojimą kaip vieną iš prekybos vaikais formų tyrinėjo J. Warburton (2001). Prekybos vaikais fenomeną nagrinėjo A. Sakalienė (2004), A. Wolthuis, M. Blaak (2001), M. Briain, A. Borne ir T. Noten (2006).

Nors tyrimai atliekami, prekybos vaikais fenomenas Lietuvoje vis dar nepakankamai ištirtas. Didžiausias dėmesys skiriamas prekybos moterimis aukoms, jų reabilitacijai bei integracijai. Lietuvoje iki šiol atlikta labai nedaug prekybos vaikais masto ir struktūros tyrimų, stinga statistikos duomenų. Be to, prevencijos galimybės prekybos vaikais srityje taip pat nėra plačiai nagrinėtos.

Straipsnio tikslas – atskleisti prekybos vaikais aukoms pagalbos ir šio reiškinio prevencijos galimybes.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, suformuluoti šie uždaviniai:

1. Nustatyti priežastis, sudarančias sąlygas prekybai vaikais.
2. Nustatyti prekybos vaikais aukoms teikiamos pagalbos ypatumus.
3. Atskleisti prekybos vaikais prevencijos galimybes.

Tyrimo objektas – pagalbos ir prevencijos prekybos vaikais aukoms ypatumai.

Tyrimas atliktas taikant pusiau struktūruoto interviu, mokslinės literatūros ir dokumentų bei kokybinės turinio analizės metodus.

Tyrimo imtį sudarė 9 respondentai. Tai specialistai, teikiantys pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prekybos vaikais – socialiniai darbuotojai, konsultantai, projektų koordinatoriai, ekspertai, dirbantys su vaikais, nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis.

Tyrimas atliktas nevyriausybinėje organizacijoje „Dingusių žmonių šeimų paramos centras“, viešojoje įstaigoje „Vaiko namas“ bei Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biure. Tyrime interviu metu specialistams, dirbantiems su vaikais, nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis, buvo pateikta 11 klausimų. Klausimais siekta išsiaiškinti priežastis, dėl kurių vaikai tampa prekybos vaikais aukomis bei ištirti vaikams teikiamos pagalbos ir prevencijos galimybes.

1. Prekybos vaikais reiškinio teoriniai aspektai

Labiausiai paplitęs ir dažniausiai vartojamas prekybos žmonėmis apibrėžimas yra suformuluotas protokole „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimas ja“. Čia prekyba žmonėmis apibūdinta kaip asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas naudojant gąsdinimus, jėgą ar kitas prievartos formas, apgaulę, sukčiavimą, piktnaudžiavimą valdžia ar pasinaudojant kito asmens pažeidžiamumu, arba duodant ar gaunant mokestį ar kitokią naudą siekiant gauti sutikimą asmens, kuris turi įtakos kitam asmeniui, siekdamas jį išnaudoti. Sąvoka išnaudojimas apima prostituciją ar kitokį seksualinį išnaudojimą, prievartinį darbą ar paslaugas, vergiją ar į vergiją panašią veiklą arba organų pašalinimą, o prekyba vaikais yra apibrėžiama kaip vaiko verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas, siekiant jį išnaudoti. Tai laikoma prekyba žmonėmis (Žin., 2003, Nr. 49-2166). Nepaisant detalaus prekybos žmonėmis reiškinį apibūdinančių veiksmų, sąlygų, tikslų, prekyba vaikais apibrėžiama atskirai nurodant tik veiksmus. Toks vaiko statuso išskirtinumas atsiranda siekiant užtikrinti, kad prekyba vaikais būtų baudžiama neatsižvelgiant į tai, ar būta kokio nors poveikio jiems (Fedosiuk, 2005).

A. Wolthuis, M. Blaak (2001) skiria prekybos vaikais formas: priverstinė prostitucija, vaikų pardavimas priverstiniam darbui, neteisėtos vaikų organų transplantacijos, išnaudojimas pedofilinei pornografijai, pardavimas bevaikėms šeimoms. Galima pastebėti, kad prekybą žmonėmis apibūdinantys veiksmai apima visas smurto prieš vaikus formas: psichologinę, fizinę, seksualinę ir nepriežiūrą. Kiekvienu prekybos vaikais atveju pasireiškia kelios smurto prieš vaikus formos. Konstatuojant patirto smurto formą, reikėtų atkreipti dėmesį ir į priežastis, dėl kurių vaikas tapo prekybos žmonėmis auka, nes vaikas patiria smurtą ne tik patekęs į prekeivių vaikais rankas, bet neretai būna patyręs smurtą šeimoje ar kitoje aplinkoje (pavyzdžiui, globos namuose). L. Kelly, L. Regan (2000) teigimu, didelė dalis į prostitucijos verslą įtrauktų vaikų būna jau patyrę prievartą – tiek fizinę, tiek seksualinę. Be to, psichologinio smurto elementai beveik visada yra sudėtinė visų kitų smurto formų dalis (Claussen, Crittenden, 1991), todėl galima teigti, kad kiekvienu prekybos vaikais atveju vaikas patiria kelias smurto formas, vadinasi, ir padariniai gali būti įvairaus pobūdžio.

Skiriami prekybos vaikais padariniai fizinei ir psichinei aukos sveikatai (Sipavičienė, 2004; Farley, Barkan, 1998). Prie padarinių fizinei sveikatai priskiriamos lytiniu būdu plintančios ligos, sužalojimai ir suluošinimai dėl nuolatos patiriamo fizinio smurto, kartais – mirtis. Prie padarinių psichinei sveikatai priskirtina depresija (užsisklendimas savyje, nenorėjimas nieko veikti, jėgų neturėjimas bet ką veikti, nuolatinis liūdesys, vilties praradimas, savęs nuvertinimas), įvairios baimės, gėdos bei kaltės jausmas (aukos kaltina save, kad nesugebėjo pasipriešinti, jog buvo naivios ir patikėjo nusikaltėliams), noras bei mėginimai nusižudyti ir kita (Delaney, Cotterill, 2005). Kaip teigia M. Farley ir H. Barkan (1998), bet kuri iš prekybos vaikais formų palieka šio nusikaltimo aukai visą gyvenimą trunkančius padarinius jos fiziniams, psichologiniams, dvasiniams, moraliniams ir socialiniams vystymuisi. Todėl šioms aukoms, turėtų būti teikiama kompleksinė – socialinė, psichologinė, medicininė, teisinė ir kitokia pagalba, atsižvelgiant į vaikų didesnę pažeidžiamumą, traumuojančią patirtį, poreikių specifiškumą.

2. Pagalbos ir prevencijos priemonės prekybos vaikais srityje

Kaip ir nusikaltėlių baudžiamasis persekiojimas ir prekybos žmonėmis prevencija, pagalba aukoms laikoma vienu svarbiausių kovos su prekyba žmonėmis komponentų (Sipavičienė, 2004). Kokia konkreti pagalba ir apsauga turi būti organizuojama bei teikiama prekybos žmonėmis aukoms, nurodoma protokole „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“: kiekviena valstybė turi apsvarstyti priemones, užtikrinančias fizinę, psichologinę bei socialinę aukų reabilitaciją, įskaitant, jei reikia, bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis, kitomis atitinkamomis organizacijomis ir kitomis pilietinės visuomenės grupėmis, o ypač suteikiant: tinkamą apgyvendinimą; konsultavimą ir informavimą, ypač juridiniais aukų teisių klausimais ta kalba, kurią supranta prekybos žmonėmis aukos; medicininę, psichologinę bei materialinę pagalbą; galimybes įsidarbinti, šviestis ir mokytis (Žin., 2003, Nr.49-2166). Protokole pabrėžiama, jog teikiant pagalbą turi būti atsižvelgta į prekybos žmonėmis aukų amžių, lytį ir ypatingas reikmes, ypač ypatingas vaikų reikmes, įskaitant tinkamą apgyvendinimą, ugdymą ir globą. Teikiant pagalbą prekybos žmonėmis aukai, kartu turi būti vykdoma ir prevencinė veikla, siekiant išvengti pakartotinos viktimizacijos.

Vienas iš būdų nustatyti, kokia pagalba reikalinga asmeniui, patekusiam į probleminę situaciją, yra išsiaiškinti, koks asmenybės socialinis tinklas (Pierce, 1997). D. Winemiller (1993) skiria pagalbos teikėjus, dar vadinamus pagalbos šaltiniais, kurie ir sudaro socialinį tinklą – šeima, draugai, įvairios paslaugų teikimo įstaigos, kaimynai, kolegos, tam tikros organizacijos, grupės, kuriai priklauso žmogus, nariai. Taigi, kitaip tariant, tai grupė žmonių, su kuriais asmuo palaiko kokius nors ryšius. J. Pierce (1997) pabrėžia kiekybinį socialinio tinklo parametą – kuo daugiau tinkle žmonių, kuo įvairesnius vaidmenis jie atlieka, tuo didesnė pagalbos tikimybė. Vadinas, vaiko įtraukimas į pozityviai naudingą veiklą siekiant užmegzti kuo daugiau socialinių ryšių gali būti laikoma ne tik pagalbos, bet ir prevencine prekybos vaikais prielaida.

Daugeliu atvejų prekeivių žmonėmis aukomis tampama dėl informacijos stokos, nepakankamų žinių apie prekybą žmonėmis ir paprasčiausio naivumo ar aklo pasitikėjimo pažadais surasti darbą užsienyje (Sipavičienė, 2004). Taigi švietimas turėtų būti viena iš prevencinių priemonių. I. Bazylevo nuomone (2002), švietimas užima ypač svarbią vietą prekybos žmonėmis prevencijos priemonių sistemoje, nes yra viena iš būtinų ir efektyviausių prekybos žmonėmis prevencijos priemonių. Kaip pabrėžiama Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje, informavimas apie prekybos žmonėmis pavojus ir tų pavojų išvengimo būdus bei kelius sudaro sąlygas sumažinti naujų asmenų (nepilnamečių, mergaičių, moterų ir kitų asmenų) įtraukimą į prekybą žmonėmis ir taip pažeisti jų teises (Situacijos dėl prekybos žmonėmis aukų (nepilnamečių) bei nepilnamečių prostitucijos apibendrinimas, 2007).

Švietimas laikomas svarbiu instrumentu kovojant su prekyba žmonėmis, nes gali paskatinti viešas diskusijas prekybos žmonėmis temomis (Cotteril, Thompstone, 2005). Visuomenės įtraukimas į prekybos vaikais problemos sprendimą aktualus, kai problema nėra pripažįstama reikšminga, o poreikis ją spręsti nekelia visuotinio susirūpinimo. Toks visuomenės abejingumas gali būti susijęs su prekybos vaikais reiškinio latentiskumu. Prekyba žmonėmis šiuo metu yra sparčiausiai besiplečianti ekonominė veikla visame pasaulyje, nes nusikaltėliai ir nusikalstamos grupuotės beveik visuomet išsisuka nuo baudmės (Sundback, 2004). Be to, ne kiekvienas asmuo, nukentėjęs nuo prekybos žmonėmis, kreipiasi pagalbos. Dėl nusikalstamą veiką vykdančių asmenų nebaudžiamumo, tyrimų prekybos žmonėmis stokos visuomenė negauna teisingos informacijos apie reiškinio mastą ir paplitimą, o tai yra prielaidos susidaryti klaidingai nuomonei, kad prekyba žmonėmis nėra aktuali problema. Paminėtinos ir kitos priežastys – nusikaltimų atskleidimą apsunkina tai, kad nukentėjusieji verbuojami vienoje šalyje, o išnaudojami – kitoje (Fedosiuk, 2005). Paminėtos reiškinio latentiskumo priežastys rodo, kad visuomenę būtina daugiau informuoti apie prekybą žmonėmis. Visuomenės švietimas ne tik supažindina

su prekybos žmonėmis problema, bet informuoja apie galimybes ir būdus, kaip išvengti viktiminės situacijos, kur kreiptis pagalbos, skatina bendrai rūpintis problema, aktyvina visuomenę, tai taip pat yra prevencinės veiklos prielaida.

Prekyba vaikais – tai reiškinys, pasižymintis probleminiu daugialypiškumu, nes glaudžiai susijęs su įvairiomis visuomenės socialinėmis, ekonominėmis, švietimo, lyčių lygybės ir kitomis problemomis (Bolzanus, Drakšienė, 2004; Kelly, Regan, 2000), todėl jas spręsti įmanoma tik kompleksiskai taikant pagalbos ir prevencines priemones. Pažymėtina, kad prevencija turi būti nukreipta ne tik į vaikus, tiesiogiai susidūrusius su prekyba žmonėmis ir nukentėjusius nuo to, tačiau prevencinis darbas turi būti atliekamas ir su potencialiomis aukomis, ypač atkreipiant dėmesį į rizikos grupės vaikus. Dažniausiai prekybos vaikais aukos yra vaikai iš socialinės rizikos, nedarnių šeimų, „gatvės vaikai“, taip pat vaikai, turintys emocinių, mokymosi, raidos sutrikimų ar elgesio sunkumų. Neretai tokie vaikai nelanko mokyklos, neturi išsilavinimo, negauna socialinės pagalbos. Tokie vaikai menkai save vertina, jiems stinga socialinių įgūdžių, todėl juos lengviau suvilioti geresnio gyvenimo, lengvo uždarbio pažadais. Tikėtina, kad vaikai, turintys socialinių problemų, į prekybos žmonėmis pinkles patenka dėl dėmesio, socialinės pagalbos stygiaus, o jų neturintys – dėl informacijos apie prekybą vaikais stokos.

Informacija apie problemą turi būti platinama tikslinėse vietose, kad pasiektų kuo daugiau pažeidžiamiausių grupių atstovų, bei pateikiama aiškia ir bet kokio amžiaus vaikui suprantama forma. G. Vermeulen, H. Pauw (2004) nuomone, dirbdamas su rizikos grupės vaikais specialistas iš pradžių turėtų būti aktyvesnis, nes tokių vaikų menki įgūdžiai kryptingai dirbti, jų gyvenime labai daug neapibrėžtumo, nepasitikėjimo savimi. Todėl, vykdant tokią prevencinę veiklą, neturėtų būti apsiribota paskaitų pobūdžio informaciniais renginiais, svarbu yra ugdyti psichologinio atsparumo, pasitikėjimo savimi, savarankiškų sprendimų priėmimo ir panašius gebėjimus (Davidson, 2001).

3. Pagalbos prekybos vaikais aukoms ir prevencijos galimybių tyrimas

Bet kokio reiškinio prevencija ar pagalba nukentėjusiems asmenims grindžiama to reiškinio visapusišku pažinimu. Viena iš pažinimo sričių susijusi su tam tikrą reiškinį lemiančiomis priežastimis. Respondentų teiraujantis apie priežastis, lemiančias vaikų tapsmą prekybos žmonėmis aukomis, buvo skirtos kokybinės kategorijos (žr. 1 lentelę).

Remiantis respondentų atsakymais buvo skirtos kategorijos: problemos šeimoje, smurtas šeimoje, finansiniai sunkumai, netinkamas vaikų užimtumas, vertybinių nuostatų stoka, pasitikėjimas aplinkiniais, visuomenės abejingumas problemai, informacijos apie prekybą žmonėmis trūkumas. Jos atskleidžia, priežastis, turinčias įtakos tam, jog vaikai tampa prekybos žmonėmis aukomis.

Respondentai kaip svarbią priežastį, sudarančią sąlygas prekiauti vaikais, nurodė problemas šeimoje: dėmesio vaikui stoką, socialinių ryšių nebuvimą, emocinio bendravimo stoką, alkoholizmą šeimoje, šeimos instituto nebuvimą. Atlikto tyrimo duomenys patvirtina A. Sipavičienės (2004), L. Kelly, L. Regan (2000), nurodytas priežastis, dėl kurių vaikai nukentčia nuo prekybos žmonėmis tai – problemos šeimoje arba šeimos neturėjimas, bendraamžių įtaka. Be to, respondentai įvardijo vaikų užimtumo problemą, pabrėždami, kad netikslingai leidžiamas laisvalaikis arba nesugebama organizuoti savo laisvalaikio, neigiama bendraamžių įtaka.

Respondentų paminėtos ir kitos priežastys – smurtas šeimoje, išskiriant psichologinį smurtą ir nepriežiūrą, finansiniai sunkumai (pasinaudojimas vaiku, skurdas, akivaizdūs skirtumai tarp pasiturinčių ir vargingai gyvenančių asmenų). Patiriamas smurtas šeimoje gali veikti kaip akstinas ieškoti dėmesio, supratimo kitur ar net galimybių, kad ir rizikingų, ištrūkti iš agresyvios šeimos aplinkos. Finansiniai šeimos sunkumai, patiriamas nepriteklus šeimoje ar skurdas taip pat gali skatinti vaikus patiems įsitraukti į minėtą veiklą, siekiant finansinės naudos. Vaikų savanoriškas įsitraukimas į prekybą žmonėmis, pasitikėjimas nepažįstamais žmonėmis gali apsunkinti prekybos vaikais išaiškinamumą, nes bent kažkurį laiką, pavyzdžiui, vaiko verbavimo stadijoje, vaikas atlieka asmenų, užsiimančių prekyba žmonėmis, „sajungininko“ vaidmenį. Tai dar vienas argumentas, pagrindžiantis prekybos vaikais reiškinio latentškumą.

Paaiškėjo ir kitos priežastys, sudarančios sąlygas prekiauti vaikais – visuomenės abejingumas prekybos vaikais problemai, vertybinių nuostatų stoka, informacijos apie šią problemą trūkumas. Į tai taip pat atkreipė dėmesį B. Melianienė (2005). Kaip jau buvo minėta, šios priežastys taip pat prisideda prie prekybos vaikais reiškinio latentškumo.

1 lentelė. Priežastys, sudarančios sąlygas prekybai vaikais

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Problemos šeimoje	Dėmesio vaikui stoka	„Kai vaikas yra atstumiamas savo šeimos, pasirenka kitus būdus atkreipti į save dėmesį...“
	Socialinių ryšių nebuvimas	„Nors šeima yra, tačiau mes ją negalime pavadinti šeima, nes socialinių ryšių tarp šeimos narių tiesiog nėra“
	Emocinio bendravimo stoka	„Žinau tokius atvejus, kai vaikai sako, aš mieliau būčiau šuniuku, nes su šuniuku, kiekvieną dieną eina pasivaikščioti, o su manimi – ne...“
	Šeimos instituto nebuvimas	„Vaikai iš globos namų neturi į ką atsiremti ir turi didžiausią riziką patekti į prekybą žmonėmis...“
	Alkoholis šeimoje	„Problema – tėvai geria...“
Smurtas šeimoje	Psichologinis smurtas šeimoje	„...vaikai pasirenka bėgimą iš namų, nes nori apsisaugoti nuo tos atmosferos šeimoje, nuo nuolatinio psichologinio teroro...“
	Nepriežiūra	„Nesirūpinimas vaikais, apleistumas, viskas iš šeimos pusės...“
Finansiniai sunkumai	Skurdas	„Labai globali priežastis – skurdas“
	Pasinaudojimas vaiku	„Tėvai siekia per savo vaikus praturtėti, tokia veikla jiems yra tiesiog biznis“
	Skirtumai tarp pasiturinčių ir vargingai gyvenančių asmenų	„...vaikai mato, kad vieni gyvena labai gerai ir turi viską, o kiti – nieko neturi...“
Netinkamas vaikų užimtumas	Netikslingas laisvalaikio leidimas	„Eina kur nors, tada susideda su kokiomis nors grupuotėmis...“
	Nesugebėjimas organizuoti savo laisvalaikio	„Manau, kad nesugebėjimas organizuoti savo laisvalaikio, didelė problema, nors ji susijusi su šeimos materialine padėtimi...“
Vertybinių nuostatų stoka	Visuomenės moralinis nuosmukis	„Įvardinčiau ir visos visuomenės moralinį nuosmukį...“
	Šeimos vertybių stoka	„Kai vaikas auga be šeimos, tai jis neturi ir susiformavusių šeimos vertybių...“
Pasitikėjimas aplinkiniais	Draugų, bendraamžių įtaka	„Vaikai labiau pasitiki savo bendraamžiais, ypač tais, kurie jau buvo užsienyje...“
	Pasitikėjimas nepažįstamais žmonėmis	„...juk aišku, kad jeigu vaikas neturi šeimos, jis pasitikėjimą ir dėmesį gauna iš nepažįstamų žmonių...“
Visuomenės abejingumas problemai	Susvetimėjimas visuomenėje	„Visuomenė abejinga tokioms problemoms, kiekvienas žiūri tik savęs...“
Informacijos trūkumas	Informacijos apie problemą trūkumas	„...be to, daugumai vaikų trūksta informacijos, žinių“

Buvo siekiama nustatyti teikiamos pagalbos prekybos vaikais aukai pobūdį (žr. 2 lentelę).

Remiantis respondentų pateiktais atsakymais dėl teikiamos pagalbos prekybos vaikais aukai, buvo skirtos kategorijos: tarpininkavimas, psichosocialinė reabilitacija, darbas su šeima, informavimas, konsultavimas ir socialinių įgūdžių ugdymas.

Svarbiausi teikiamos pagalbos prekybos vaikais aukai būdai – tarpininkavimas ir darbas su šeima. Specialistai pabrėžė, jog nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis vaikams visų pirma svarbu padėti grįžti į Lietuvą, po to, jei įmanoma, – į šeimą (šeimos narių konsultavimas, pagalbos vaikui galimybių nustatymas ir ryšių su artimaisiais užmezgimas, atkūrimas). J. Pierce (1997), D. Winemiller (1993) akcentavo, kad siekiant padėti vaikui, nukentėjusiam nuo prekybos žmonėmis, reikšminga įtraukti visą socialinį tinklą, visą vaiko socialinę aplinką siekiant mažinti neigiamos patirties padarinius. Be to, teikiama psichosocialinė reabilitacija, įskaitant medicinos pagalbą, aprūpinimą maistu, pagalbą tenkinant poreikius, bet užtikrinant saugią aplinką.

Kaip pagalbos galimybę specialistai pažymėjo socialinių įgūdžių ugdymą, pabrėždami, kad būtina ugdyti pasitikėjimą savimi, priimti savarankiškai sprendimus, ugdyti įgūdžius. Tokią teikiamą pagalbą galima vertinti ne tik kaip individo socializacijos prielaidą, bet ir pakartotinio tapimo prekybos vaikais auka prevenciją.

2 lentelė. Pagalba, teikiama prekybos žmonėmis aukai – vaikui

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Tarpininkavimas	Pagalba grįžti į Lietuvą	„Visų pirma padedame grįžti į Lietuvą, nuo to prasideda mūsų pagalbos teikimas...“
	Vaiko apklausų organizavimas	„Patys apklausiame vaikus arba dalyvaujame jų apklausoje...“
	Bendravimas su įvairiais specialistais	„Padedame ir tuo, kad bendraujame su specialistais, teisininkais, prokurorais“
Psichosocialinė reabilitacija	Pagalba tenkinant būtiniausius poreikius	„...aprūpiname gyvenamuoju plotu, suteikiame maistą, drabužius...“
	Medicinos pagalbos užtikrinimas	„Turime savo gydytoją, ji merginas apžiūri, jeigu reikia išrašo medikamentų...“
	Socialinė pagalba	„Kiekvieną nukentėjusį prižiūri mūsų centre dirbantys socialiniai darbuotojai“
	Saugumo užtikrinimas	„...užtikriname saugią aplinką...“
	Paslaugų organizavimas	„...užtikriname, kad gautų visas reikalingas paslaugas...“
Darbas su šeima	Šeimos narių konsultavimas	„Konsultuojame ir tėvus, kitus šeimos narius, kaip toliau gyventi su nukentėjusiu vaiku; dažnai patys tėvai nežino, ką ir kaip daryti...“
	Ryšių su artimaisiais atkūrimas	„...vaikai neturi kur grįžti, nes su tėvais santykiai atšalo, todėl padedame atkurti santykius su tėvais, artimaisiais...“
Informavimas	Reikalingos informacijos suteikimas	„Vaikams trūksta informacijos, mes ją suteikiame įvairiais klausimais...“
Konsultavimas	Konsultavimas	„Konsultavimas užima didžiausią mūsų teikiamos pagalbos dalį...“
	Problemų sprendimas kartu	„Vaiko nepaliekame vieno, o visas problemas sprendžiame kartu su juo...“
Socialinių įgūdžių ugdymas	Pasitikėjimo savimi ugdymas	„...turime merginoms padėti ugdyti pasitikėjimą savimi...“
	Savarankiškų sprendimų priėmimo ugdymas	„...o kartu su pasitikėjimu ir savarankiškumo ugdymas, kad pati priimtų sprendimus...“

Buvo siekiama nustatyti, kuo skiriasi teikiama pagalba vaikui ir suaugusiam asmeniui, nukentėjusiam nuo prekybos žmonėmis. Respondentų teirautasi, kokie teikiamos pagalbos vaikui ypatumai (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Nukentėjusiam nuo prekybos žmonėmis vaikui teikiamos pagalbos ypatumai

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Ugdymo organizavimas	Pagalba, integruojantis į mokyklą	„Padedame vaikams integruotis ir pabaigti mokyklą ir įgyti bent vidurinį išsilavinimą...“
Globos organizavimas	Šeimos narių, artimųjų paieška	„...ieškome, kur vaikas galėtų grįžti, ar turi šeimą, įvertiname, ar šeimoje jam bus saugu...“
	Globėjų paieška	„...jeigu vaikas neturi šeimos, ieškome globėjų, aišku, prieš tai atlikę globėjų šeimos analizę, ar vaikui saugu grįžti...“
Bendravimo ypatumai	Bendravimo su vaikais stilius	„...bendraujant su vaiku, reikia nusileisti iki jo lygio...“
	Užduodamų klausimų pritaikymas amžiui	„Priklausomai nuo to, kokio amžiaus yra vaikas, užduodame tokius klausimus, į kuriuos vaikas galėtų atsakyti ir kurie jam nebūtų per sudėtingi...“

Remiantis respondentų atsakymais apie pagalbos, teikiamos vaikui, ypatumus, skirtos kategorijos: ugdymo organizavimas, globos organizavimas ir bendravimo ypatumai. Atkreiptinas dėmesys, kad keturi specialistai pabrėžė, jog jų teikiama pagalba vaikui nėra kuo nesiskiria nuo teikiamos pagalbos suaugusiam asmeniui. Kiti respondentai nurodė teikiamos pagalbos vaikui skirtumus (bendravimo stilių, pobūdį ir užduodamų klausimų pritaikymą vaiko amžiui). Darytina išvada, kad nepakankamai atsižvelgiama į protokole „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“ numatytą pagalbos vaikui aukai išskirtinumą: kiekviena valstybė turi užtikrinti, kad teikiant pagalbą būtų atsižvelgta į prekybos žmonėmis aukų amžių, lytį ir ypatingas reikmes, ypač ypatingas vaikų reikmes, įskaitant tinkamą apgyvendinimą, ugdymą ir globą (Žin., 2003, Nr. 49-2166).

Respondentų buvo siekiama sužinoti, kokios veiksmingiausios pirminės, antrinės ir tretinės prevencinės priemonės (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Efektyviausios pirminės, antrinės ir tretinės prevencijos priemonės vaikams

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Darbas su aplinka	Santykių su šeimos nariais atkūrimas	„...reikia atkurti santykius šeimoje...“
	Vaikų socialinio tinklo atkūrimas	„Vaikas, grįžęs iš užsienio, dažnai net neturi kur grįžti, neturi artimų žmonių, todėl reikia padėti atkurti socialinį vaiko tinklą...“
Įtraukimas į veiklą	Vaikų įtraukimas į prevencinius projektus	„Geras būdas yra pačius vaikus įtraukti į prevencinius projektus...“
	Vaikų užimtumo skatinimas	„...jeigu būtų organizuojami būreliai, būtų užtikrinamas vaikų užimtumas ir sumažėtų tikimybė nukentėti“
Švietimas	Visuomenės švietimas	„Šviesti šia tema reikia ne tik vaikus, bet ir visą visuomenę...“
	Rizikos grupių vaikų švietimas	„Pirmiausiai reikia šviesti rizikos grupės vaikus...“
	Preveninės paskaitos mokyklose, vaikų globos namuose	„Kadangi dauguma nukentėjusių yra iš globos namų, reikia rengti prevencines paskaitas globos namuose ir kitur...“
	Filmų rodymas	„Filmų rodymas – taip pat efektyvu...“
Pasidalijimas patirtimi	Nukentėjusio asmens pasidalijimas patirtimi	„...efektyvu būtų, jeigu jau nukentėjęs asmuo ateitų ir pasidalintų savo patirtimi...“
Gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymas	Socialinių įgūdžių ugdymas	„Kartu su kitais įgūdžiais, turime ugdyti ir atsparumą verbuotojams, sąvadautojams...“

Remiantis respondentų atsakymais skirtos kategorijos: darbas su aplinka, vaikų užimtumo skatinimas, švietimas, pasidalijimas patirtimi, gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymas. Jos atskleidžia efektyviausias prekybos vaikais pirmines, antrines ir tretines prevencines priemones.

Efektyviausios pirminės prevencinės priemonės – tai vaikų įtraukimas į prasmingą, prosocialią veiklą, pasidalijimas patirtimi ir švietimas. Respondentų teigimu, prevencijos programos skirtos visai visuomenei, todėl tikėtina, jog vaikas, net ir atsitiktinai dalyvaudamas švietimo renginyje arba klausydamas nukentėjusio asmens (nukentėjusio asmens pasidalijimas patirtimi) sužinos apie prekybos vaikais problemą, pagalbos galimybes, kur slypi pavojai, kaip apsisaugoti. O vaiko įsitraukimas į įvairią prosocialią veiklą sudaro sąlygas jo socialiniam tinklui plėsti.

Efektyviausios antrinės prevencijos priemonės – švietimas, gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymas, įtraukimas į veiklą, pasidalijimas patirtimi bei darbas su aplinka. Rizikos grupės vaikams, be anksčiau minėtų pirminės prevencijos priemonių (švietimas, įtraukimas į veiklą, pasidalijimas patirtimi), ypač svarbios yra darbas su jo artimiausia aplinka ir gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymas.

Prie efektyviausių tretinės prevencijos priemonių respondentai priskyrė darbą su aplinka, įtraukimą į veiklą bei gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymą. Tretinė prevencija skirta vaikui, tiesiogiai arba netiesiogiai nukentėjusiam nuo prekybos žmonėmis. Darbas su aplinka sudaro prielaidas vaikui grįžti į saugią aplinką. Respondentų išskirta kategorija – įtraukimas į veiklą ir gebėjimo atsispirti verbavimui ugdymas akcentuojama kaip recidyvo prevencijos priemonė, kad vaikas pakartotinai netaptų prekybos vaikais auka.

Buvo siekiama išsiaiškinti, kokiais aspektais rizikos grupių vaikų švietimas ir socialinių įgūdžių ugdymas yra veiksmingos ir efektyvios prekybos vaikais prevencinės priemonės (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Rizikos grupių vaikų švietimo ir socialinių įgūdžių ugdymo veiksmingumas

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Rizikos grupių švietimas	Informavimas apie galimus pavojus	„...kai kurios merginos susigundo ir išvažiuoja į užsienį ir mano, kad taip išspręs visas savo problemas. Reikia jog suvoktų, kad užsienis nėra jau tokia aukso kasykla...“
	Požiūrio į prekybą vaikais formavimas	„...dauguma sako, kad girdėjo apie šią problemą, bet manė, kad jai taip neatsitiks; reikalingas aiškiai suformuotas požiūris į tai...“
	Bendras supratimas apie prekybos žmonėmis problemą	„...veiksminga tuo, kad problema bus vieša, visi apie ją žinos...“
Socialinių įgūdžių ugdymas	Pasitikėjimo savimi ugdymas	„...nes ugdomas pasitikėjimas savimi ir gebėjimas pasipriešinti...“
	Savigarbos ugdymas	„...aišku, kad veiksminga saviraiškos, savigarbos stiprinimu“

Visi respondentai skyrė rizikos grupių vaikų švietimą ir socialinių įgūdžių ugdymą kaip veiksmingiausias prevencines priemones, kovojant su prekyba vaikais. Respondentų išskirti veiksniai – bendrasis supratimas apie prekybos žmonėmis problemą, informavimas apie galimus pavojus, požiūrio į prekybą vaikais formavimas pagrindžia I. Bazylevo (2002), A. Sipavičienės (2004), G. Vermeulen, H. Pauw (2004) skirtus aspektus, tačiau pabrėžia kiek kitas švietimo galimybes. Tikėtina, kad kuo daugiau visuomenės nariai žinos apie prekybą žmonėmis, apie galimus pavojus ir pagalbos būdus, tuo sunkiau bus juos įtraukti į prekybą žmonėmis.

Kitas svarbus veiksnys, kurį išskyrė respondentai – socialinių įgūdžių ugdymas, pabrėžiant pasitikėjimo savimi ir savigarbos ugdymą. Pasitikėjimo savimi ir savigarbos ugdymas yra susijusios ir viena kitą papildančios subkategorijos, nes pasitikėjimo savimi ugdymas sudaro prielaidas savigarbai rasti, ir atvirkščiai.

IŠVADOS

- Empiriniu tyrimu nustatyta, kad sąlygas prekybai vaikais sudarė problemos ir smurtas šeimoje, finansiniai sunkumai, netinkamas vaikų užimtumas, vertybinių nuostatų stoka, pasitikėjimas aplinkiniais, visuomenės abejingumas problemai, informacijos apie prekybą žmonėmis trūkumas.

- Skirtingai negu pagalba, teikiama prekybos žmonėmis aukai suaugusiajam, pagalba vaikui pasižymi ugdymo, globos organizavimu ir bendravimu.

- Prekybos vaikais aukoms prevencinės galimybės siejamos su darbu, vaiko aplinka, vaikų užimtumo skatinimu, švietimu, pasidalijimu patirtimi, socialinių įgūdžių ugdymu.

Literatūra

1. Bazylevas, I. *Prekybos žmonėmis prevencija*, 2002. <www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0073012.doc> [žiūrėta 2006-11-19].
2. Bazylevas, I.; Žekonis, R. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius, 2003.
3. Bolzanas, D.; Drakšienė, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*. 2004, Nr. 53, p. 38–50.
4. Briain, M.; van den Borne A.; Noten, T. *Combating the Trafficking in Children for Sexual Purposes. A Training Guide*. Amsterdam, 2006.
5. Claussen, A. H.; Crittenden, P. M. Physical and Psychological Maltreatment: Relations among Types of Maltreatment. *Child Abuse and Neglect*. 1991, Vol. 15, 1/2, 5–18.
6. Cotteril, G.; Thompstone, G. *Prevention programme for children and families at risk. ECPAT International*, 2004. <http://www.ecpat.net/eng/ecpat_inter/Publication/Other/English/Pdf_page/ecpat_prevention_strategy.pdf> [žiūrėta 2007-10-17].
7. Davidson, J. *The Sex Exploiter. Theme paper for the Second World Congress Against Commercial Sexual Exploitation of Children*. Philadelphia, 2001.
8. Delaney, S.; Cotterill, C. *The Psychosocial Rehabilitation of Children Who Have Been Commercially Sexually exploited*. ECPAT. <http://www.ecpat.net/eng/ecpat_inter/Publication/Other/English/Pdf_page/Training%20Guide_English_2005.pdf> [žiūrėta 2007-10-17].
9. Farley, M.; Barkan, H. *Prostitution, Violence Against Women and Posttraumatic Stress Disorder*. San Francisco, 1998.
10. Fedosiuk, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*. 2005, Nr. 54, p. 70–84.
11. Gečėnienė, S.; Mališauskaitė, S. *Nacionaliniai tyrimai prekybos vaikais srityje*. Vilnius, 2003.
12. Johnson, D. *Trafficking of women into the European Union*. <<http://www.nesl.edu/intljournal/vol5/njohnson.htm>> [žiūrėta 2007-05-11].
13. Kelly, L.; Regan, L. *Rhetorics and Realities: Sexual Exploitation of Children in Europe*. London, 2000.
14. Lehti, M. *Trafficking in women and children in Europe*. Helsinki, 2003.
15. Marcinkevičius A. *Prekyba žmonėmis ir teisėsaugos institucijų pagalba nukentėjusioms*. 2004 <http://www.missing.lt/lt/konf_pranesimas8.htm> [žiūrėta 2006-11-17].
16. Melianienė, B. *Pagalbos prekybos žmonėmis aukoms praktiniai aspektai*. Vilnius, 2005.
17. Pierce, G. *Sourcebook of social support and personality*. New York, 1997.
18. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinami ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2166.
19. Ruškus, J. *Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų rehabilitacija ir reintegracija*. Šiauliai, 2005.
20. Sakalienė, A. *Prekybos vaikais fenomenas Lietuvoje*, 2004. <http://www.missing.lt/lt/konf_pranesimas9.htm> [žiūrėta 2006-11-17].
21. Sipavičienė, A. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius, 2004.

22. *Situacijos dėl prekybos žmonėmis aukų (nepilnamečių) bei nepilnamečių prostitucijos apibendrinimas. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaita.* 2007. <<http://www3.lrs.lt/docs2/ACVEUAQX.DOC>> [žiūrėta 2007-11-04].
23. Sundback, B. *Prekyba žmonėmis yra sekso vergija ir žiauriausia moterų ir vaikų išnaudojimo forma. Kas turi prisiimti atsakomybę?* 2004. <www.missing.lt/lt/konf_pranesimas5.htm> [žiūrėta 2006-11-17].
24. Vermeulen, G.; Pauw, H. *Cooperation between civil society organization and law enforcement services in the area of missing and sexually exploited children. Possibilities and limits from a European Perspective,* Antwerp –Apeldoorn 2004.
25. Warburton, J. *Prevention, Protection and Recovery. Progress and Problems in the Implementation of Programmers to Counter the Sexual Abuse and Exploitation of Children.* 2003.
26. Winemiller, D. *Measurement strategies in social support: a descriptive reviews of literature. Journal of Clinical psychology.* New York, 1993.
27. Wolthuis, A.; Blaak, M. *Trafficking in Children for sexual purposes from Eastern Europe to Western Europe.* ECPAT Europe Enforcement Group, Amsterdam, 2001.

CHILD TRAFFICKING: AID FOR VICTIM AND POSSIBLE PREVENTION

Brigita Kairienė

Mykolas Romeris University

Natalija Kučinova

Summary

The article deals with a form of human trafficking, i.e. child trafficking. Latency of human trafficking phenomena, inadequate focus of the state on the protection of the rights of a child, scope and structure of study of child trafficking, insufficiency of prevention possibilities, lack of statistics all contribute to the fact that as far as overall social issues in Lithuania are concerned human trafficking is classified as a very complex and unexplored phenomenon.

Seeking to discover ways to help victims of child trafficking to reach prevention, semi-structural interview was employed to survey professionals helping children victims of child trafficking.

It has been established that child trafficking is determined by family issues (lack of attention given to child, absence of social connections, alcoholism), domestic violence, poverty, inadequate occupation of children, lack of value judgments, trust in other people, public indifference to the issue, lack of information on the issue. Unlike aid provided to adult victims of human trafficking, aid to child often involves arranging for his education, care and specific communication features. In order to help a child victim of child trafficking, focus should be on mediation, psychosocial rehabilitation, work with family, counselling, and development of social skills. Possibilities for prevention of aiding child trafficking victims have to do with the environment of a child, fostering child occupation and education, exchange of practice, and developing of social skills.

Keywords: trafficking in human beings, child trafficking, assistance, prevention.